

PSIHOSOCIOLOGIA COOPERĂRII ȘI INTRAJUTORĂRII UMANE

Paginile volumului de studii¹ ce ne interesează aici, primul de acest gen din literatura românească de specialitate, tratează dintr-o perspectivă multidiscplinară (filosofică, sociologică, psihologică, etnografică, antropologică) problemele cooperării și intrajutorării umane.

În studiile cuprinse în volumul de față sînt abordate natura și originile cooperării umane, relațiile dintre cooperare și competiție, dintre cooperare și incertitudine, dintre comunicare și cooperare, formele de cooperare în evoluția societății românești, precum și mecanismele psihosociale ale cooperării în grupurile mici cît și în marile comunități umane, avînd ca finalitate modelarea situațiilor conflictuale. În acest sens, coordonatorul volumului, Septimiu Chelcea, precizează în Cuvîntul înainte: „Pornind de la concepția că pacea trebuie să fie opera oamenilor de pretutindeni, am încercat să relevăm că și psihologii și sociologii, asemenea tuturor oamenilor de știință din țara noastră și din întreaga lume, sînt datori să pună cercetarea științifică în slujba păcii. Există o psihologie a păcii — ea trebuie consolidată. Există o psihosociologie a intrajutorării și cooperării umane — ea trebuie dezvoltată” (p. 6).

În studiul său, *Repere pentru o psihologie socială a cooperării*, Ana Tucicov - Bogdan, arată că cercetările din acest domeniu sînt relativ recente, ele începînd din deceniul al patrulea al secolului nostru, și constituie obiect de studiu pentru cercetători din diferite domenii: economiști, sociologi, psihologi, pedagogi, politologi, psihiatri ș.a. Cele mai multe dintre cercetări s-au centrat pe analiza opoziției cooperare - competiție și mai puțin au abordat specificul cooperării în domenii și culturi diferite, indicatorii proprii ai acestora. Unii autori utilizează conceptul de cooperare pentru a pune în evidență și explica alte noțiuni de bază ale psihologiei sociale, cum sînt noțiunile de socializare a indivizilor, de umanizare. Deci fenomenul cooperării este luat ca un indicator de bază în procesul de socializare. Socializarea este concepută ca un proces de adaptare a individului la mediul lui social, în acest fel devenind membru recunoscut al acestuia, cooperativ și eficient.

Alți autori concep cooperarea ca pe o rețea de interacțiuni necesare pentru atingerea unui scop comun, în acest sens trebuind o serie de acțiuni umăr la umăr, auxiliare, convergente. În sens sociologic, este întîlnit conceptul de cooperare asociat cu înțelesul de cre-

¹ Septimiu Chelcea coord., *Psihosociologia cooperării și intrajutorării umane*, București, Editura Militară, 1990.

are a unor structuri ori organizații economice, a unor unități cooperative, vizînd o repartitie echilibrată, armonioasă, umană a sarcinilor sau profiturilor între membrii săi.

În alte lucrări sînt considerate ca valori definitorii ale cooperării prietenia între participanți, repartitia sarcinilor funcție de specializarea lor, creșterea intercomunicării, facilitarea de către unii a eforturilor celorlalți. Și în „Dicționarul de psihologie socială” se indică note similare pentru noțiunile de cooperare și cooperativ: discuțiile, interstimularea, prietenia, compensarea interpersonală. Se menționează în continuare că în mod curent comportamentul cooperativ se combină cu cel competitiv, în funcție de situație accentul poate să cadă pe unul sau pe altul dintre acestea, cooperarea fiind predominantă atunci cînd pe primul plan trebuie să se situeze realizările de grup.

Sintetizînd accepțiile principale date conceptului de cooperare autoarea relevă că „în înțeles psihologic, exprimă efectuarea în comun a unor activități colective, în care participanții se sprijină reciproc, acționînd unitar în vederea atingerii aceluiasi scop” (p. 12), subliniind cinci note definitorii: (1) efectuarea în comun; (2) activitate colectivă; (3) sprijinul reciproc; (4) acțiune unitară; (5) scopul comun.

În continuare, este prezentată viziunea praxiologică în care Tadeusz Kotarbinski tratează cooperarea umană. Cooperarea subiecților pentru atingerea anumitor scopuri este prezentă atunci cînd acțiunile lor sînt bine conturate și se susțin reciproc. Sînt prezentate postulatele sale praxiologice, conform cu care are loc o autentică cooperare a indivizilor: (1) postulatul coordonării — precizarea, sincronizarea și ordonarea acțiunilor; (2) postulatul înțelegerii — alegerea autorilor, locul și momentul desfășurării acțiunilor; (3) informarea reciprocă și o bună comunicare între membrii grupului; (4) postulatul conducerii — diferențieri ierarhice conform cu specializarea, competența, experiența coparticipanților.

În ce privește investigațiile psihologice efectuate asupra originilor și naturii cooperării umane sînt prezentate trei categorii vizînd: (1) evoluția filogenetică a conduitei cooperatoare a indivizilor; (2) analiza ontogenetică a cooperării umane și (3) studiul cooperării în condiții de laborator și în situații sociale anume create de cercetător. În problema genezei cooperării umane autoarea relevă două idei cu caracter generalizator. Prima se referă la faptul că atît cooperarea cît și competiția sînt procese rezultate din interacțiunea socială a oamenilor, ambele izvorînd din necesitatea dezvoltării ființei umane ținînd seamă atît de diferențierea indivizilor cît și de nevoia lor de a interacționa cu ceilalți semeni. Deci omul este o ființă competitivă, dar și cooperatoare, explicabil prin faptul că el este produsul unor determinări socioculturale. Cea de a doua idee arată necesitatea de a nu reduce cooperarea umană la consensul întîmplător al unor comportamente repetate de către subiecții acțiunii.

Cercetarea psihosocială de teren a fenomenului cooperării a început prin investigarea proceselor de grup și a învățării în grup a tinerilor în școli și universități. Au fost analizate avantajele și dezavantajele cooperării și/sau competiției în procesul de învățămînt. Astfel de cercetări s-au efectuat în străinătate, dar și la noi în țară

începînd cu anii '60. Au fost desprinse o serie de concluzii privind productivitatea grupurilor supuse analizei, calitatea răspunsurilor, diviziunea sarcinilor și coordonarea eforturilor, comunicarea între membrii componenți, amicitia, bucuria colectivă la obținerea rezultatelor pozitive de grup.

O altă problemă analizată de autoare este aceea a direcțiilor de cercetare actuale. Depășind limitele experimentelor de laborator, cercetarea psihosocială actuală asupra cooperării indivizilor și a grupurilor umane se desfășoară în teren avînd ca obiect situații real existente. S-au conturat patru direcții mari de cercetare: (1) analiza fenomenului cooperării pe plan macrosocial; (2) investigarea cooperării în domeniul educației; (3) stadiul procesului de cooperare la diferite culturi și în condiții de întrepătrundere a unor culturi diferite; (4) direcția căutării resurselor psihosociale ale oamenilor de pretutindeni în a opera pentru scopuri înalt umanitare și pașnice.

Pentru prima direcție se efectuează studii privind marile dileme sociale cum sînt: scăderea resurselor de energie, securitatea națiunilor, practicarea barierelor comerciale, lipsa apei potabile etc.

Cercetările privind cooperarea tinerilor în procesul de instruire sînt cele mai numeroase și au ca obiect de analiză capacitatea de cooperare a elevilor, formarea și antrenamentul de abilități intelectuale în rezolvarea unor probleme, atitudinile cooperatoare ale tinerilor.

Cercetările din a treia direcție vizează în special crearea și educarea spiritului de cooperare al elevilor din clasele multietnice și școli multinaționale.

Cercetările direcției a patra sînt inițiate de către foruri și prestigioase instituții internaționale și privesc inițiative pentru pace, cooperare în acțiuni ecologice, salvarea de vieți omenești. Aceste acțiuni de cooperare au mai mult sensul unei solidarizări pe plan internațional.

Studiul, *Aspecte psihosociologice ale cooperării în evoluția societății românești*, semnat de Adrian Neculau relevă că instituția cooperării nu este un produs al civilizației moderne, formele de cooperare umană devansînd cu mult reflecția pe această temă. Științele sociale de astăzi nu au făcut decît să redescopere și reinvestească cu funcții economice și psihosociale mai precise vechile forme de conviețuire și asociere ale oamenilor.

Condițiile vieții materiale și spirituale, relațiile sociale din societatea românească au dus la apariția unor comunități și grupuri specifice de solidaritate și ajutor reciproc. Este vorba de forme de conviețuire și acțiune tipice pentru satul românesc tradițional, uneori prelungite și în cel modern: obștea țărănească, forme de asociere și întrajutorare în muncă (învoiala, simbra, ortăcia, însoțirea, vecinătatea, claca), șezătoarea, grupurile de joc sau tovărășiile, ceata bătrînilor, ceata oamenilor zdraveni, ceata feciorilor etc. Tot pe această linie se înscrie și studiul *Tovărășiile tînerilor — forme tradiționale de cooperare în viața poporului român*, semnat de Ion Chelcea și Septimiu Chelcea. Autorii relevă că aceste forme de organizare tradițională, moștenite din trecutul îndepărtat, consolidează simțămîntul identității

naționale, ne ajută să prindem tărie în ceea ce înfăptuim azi și în ceea ce ne propunem să realizăm în viitor.

Studiul, *Altruismul ca tip de comportament prosocial*, semnat de Ion Țan Trestieni, tratează acest concept atît ca formă de conduită dar și ca o categorie etică. Autorul consideră altruismul definitoriu pentru om, pentru edificarea ființei în forma ei esențial umană. În analiza altruismului sînt abordate mai multe puncte de vedere : filosofic, etologic, cultural, psihanalitic, psihologic experimental. Termenul de altruism a fost propus de sociologul francez August Comte. El semnifică interes și afecțiune pentru alții, spre deosebire de narcisism și egoism. Altruismul se identifică cu gîndurile, sentimentele și comportamentele non-egoiste.

Studiul, *Aspecte ale cooperării în grupurile mici*, semnat de Pavel Popescu, prezintă cooperarea și competiția ca poli opuși situați pe un continuum psihocomportamental și socio-acțional. Cooperarea și competiția sînt complementare și coexistă în proporții diferite în fiecare interacțiune psihosocială. Un grup poate fi cooperativ, dar sub anumite aspecte el este competitiv intra sau intergrupal. Factorii de care depinde acțiunea cooperativă și competitivă sînt : configurația grupului, sarcina grupului, climatul psihosocial. Realizarea cooperării în cadrul colectivului este în funcție de : baza motivațională, comunicarea și gradul de intercunoaștere, rolurile manifestate etc.

Studiul semnat de Cătălin Zamfir tratează relația dintre cooperare și incertitudine. Cooperarea este definită ca un proces prin care mai multe persoane, grupuri, instituții își organizează activitatea în vederea atingerii unui obiectiv comun. Se desprind trei elemente fundamentale : (1) agenții participanți la activitate ; (2) obiectivul asumat ; (3) modalitatea de realizare a acestuia.

Factorii de care depinde o cooperare eficientă sînt : (1) gradul de acceptare/interiorizare de către fiecare participant a obiectivului de atins prin activitatea comună ; (2) motivația participării și a performanței ; (3) consensul. Crearea consensului este o condiție de bază a oricărui proces efectiv de cooperare. Consensul trebuie analizat dintr-o perspectivă obiectivă — cea a structurii de interese, la care trebuie adăugată și o perspectivă cognitivă — cunoștințele de care dispun agenții participanți pentru definirea obiectivului comun și modalității de realizare a acestuia.

În continuare este analizată structura de interese și consensul. Relația dintre interesele participanților și interesul care stă la baza activității comune (exprimat în obiectivul de realizat) este fundamentală pentru construirea consensului. În procesul cooperării intervin două categorii de interese particulare : interese finale și interese laterale. Interesele finale se referă la relația dintre participanți și realizarea obiectivului comun. Orice proces de cooperare presupune existența unui interes comun al tuturor participanților, exprimat în forma obiectivului ce trebuie realizat, la care aderă toți. Membrii unei organizații economice au ca interes comun funcționarea ei rentabilă.

Interesele laterale se referă la semnificația pe care participanții o dau activității propriu-zise, independent de obiectivul acesteia.

Relația dintre cunoaștere și consens. În analizele sociologice se pot invoca două modele ale proceselor cognitive ale raționalității: modelul raționalității certe și modelul raționalității incerte. Modelul raționalității certe este implicat cel mai adesea în analiza cooperării. În acest caz agenții dispun de o cunoaștere completă a situației obiective cît și a modalităților de acțiune. Sînt trei variante ale acestui model: modelul interesului general, modelul negocierii și modelul manipularii/coerciției.

Modelul raționalității incerte se bazează pe ideea mai realistă că procesele cognitive ale agenților participanți la cooperare sînt mereu limitate. Incertitudinea în raport cu o problemă sau alta provine din incompletitudinea cunoștințelor pe care le deținem, cît și din relativa neîncredere pe care o avem în ele.

Incertitudinea are următoarele efecte sistematice asupra cooperării:

a) gradul de interiorizare a obiectivelor variază invers în raport cu gradul de incertitudine cu privire la justificarea obiectivelor ca atare;

b) motivația efortului variază invers proporțional în raport cu incertitudinea asupra justificării obiectivului și a adecvării modalității de acțiune alese;

c) incertitudinea generează dissens;

d) incertitudinea generează atitudini diferite față de cooperare, grade diferite de interiorizare a obiectivelor, motivații diferite de participare, performanțe diferite;

e) consensul micșorează efectele diferențiatore ale incertitudinii, iar dissensul le amplifică.

În condiții de incertitudine, consensul poate fi realizat pe două căi alternative: (1) asumarea incertitudinii și efortul de reducere sistematică a ei prin cunoaștere; (2) delegarea autorității deciderii cadrului cooperării unei persoane sau organism. Adoptarea primei căi de realizare a consensului în condiții de incertitudine presupune utilizarea unor tehnici democratice. În acest sens, comunicarea între agenții participanți la procesul de cooperare reprezintă instrumentul esențial.

Comunicare și consens. Procesul comunicării are următoarele efecte pozitive asupra reducerii incertitudinii și a creării consensului în procesul cooperării: (a) difuzează informațiile și cunoștințele distribuite inegal în cadrul grupului, ceea ce are ca efect o îmbogățire a imaginii cognitive a fiecărui agent, precum și o creștere a omogenității colectivului; (b) verifică cunoștințele existente, deoarece prin comunicare cunoștințele pe care fiecare le deține sînt confruntate cu cunoștințele celorlalți; (c) efecte asupra consensului/dissensului. Comunicarea prin omogenizarea distribuției cunoștințelor în cadrul grupului, prin întărirea cunoștințelor similare și prin creșterea incertitudinii asupra cunoștințelor divergente conduce la un anumit consens. Poate fi însă posibil ca datorită diversității estimărilor, datorită comunicării, consensul să nu fie realizat, rezultatul acesteia fiind, dimpotrivă, dissensul.

Procesul comunicării este o modalitate esențială de reducere a incertitudinii și de realizare a consensului, ambele foarte necesare cooperării.

În studiul său, *Comunicare și cooperare*, Ligia Gheruț socotește comunicarea ca fiind principalul instrument al interacțiunii sociale, al cooperării indivizilor și grupurilor umane. Fără comunicare procesul socializării, al cooperării nu poate avea loc. În acest studiu se propune o analiză a comunicării politice considerînd comunicarea ca o funcție esențială pentru realizarea celorlalte funcții ale sistemului politic. Actul de comunicare, interpretat ca un gen de cooperare se desfășoară în cadrul unor studii spontane ori specializate, clasificate în cinci tipuri: (1) contacte informale; (2) structuri sociale nepolitice; (3) structuri politice de concepție; (4) structuri politice de implementare; (5) mass-media.

Studiul, *Psihosociologia comportamentului prosocial*, semnat de Septimiu Chelcea și Constantin Țăran analizează critic diferitele abordări teoretice și metodologice, susținînd teoria acțiunii sociale ca una din cele mai adecvate perspective de tratare a comportamentului prosocial. Conduita prosocială este un rezultat al procesului de socializare și se caracterizează prin orientarea spre valorile sociale dominante ale unei anumite societăți și epoci. Comportamentul prosocial este un rezultat al învățării sociale. Socializarea are un rol determinant în orientarea spre apărarea, susținerea și promovarea valorilor sociale. Familia, școala, grupurile economice, ocupaționale, religioase, asociațiile profesionale, organizațiile politice și nu în ultimul rînd mass-media, contribuie la formarea atitudinii prosociale, premisă a comportamentelor de întrajutorare umană. Pe bună dreptate se poate spune că instituirea și expunerea la modele prosociale mărește probabilitatea de întrajutorare umană, deoarece cu cît vom promova mai mult valorile sociale prin acțiunile noastre, cu atît îi vom influența mai puternic pe semenii noștri în direcția obținerii unor comportamente prosociale.

Studiul, *Cooperarea și întrajutorarea — valori fundamentale ale ethosului militar românesc*, este semnat de Adrian Petrescu și Tudora Sima. Sînt analizate formele de cooperare și întrajutorare în cadrul armatei, parte importantă a sistemului social, care exercită funcția de apărare a integrității teritoriale, a independenței și suveranității patriei. Ethosul militar românesc este un reflex, în forme specifice, a modului de viață socială, a idealului moral al poporului român. Înțelegerea datoriei sacre de a apăra țara a constituit o trăsătură fundamentală a ethosului militar românesc. Gîndirea social-politică din țara noastră conține numeroase referiri la valorile militare și la spiritul de întrajutorare și cooperare în luptă, care a favorizat unitatea de acțiune și forța românilor în războaiele de apărare și întregire a neamului. Cooperarea în activitatea militară poate fi analizată: (a) la nivelul sistemului național de apărare, ca principiu strategic al războiului întregului popor; (b) la nivelul relațiilor între militari și populația civilă și (c) la nivelul colectivelor militare. În aceeași linie se înscrie studiul, *Climatul psihosocial, expresie a cooperării interumane. Climatul psihosocial al grupurilor școlare militare*, semnat de Ion Vlăduț. Pentru cercetarea climatului psihosocial al grupurilor școlare militare autorul a folosit următorii indicatori: a) satisfacerea nevoilor umane; b) motivația școlară; c) satisfacția școlară; d) atitudinea școlară; e) relațiile interpersonale; f) circuitul informațional; g) cooperarea; h) participarea la decizie. Climatul psihosocial este o dimensiune de bază a calității vieții și mun-

cii oricărei colectivități umane, un factor deosebit de important în asigurarea unei evoluții pozitive a grupului, prin efectele pe care le exercită continuu asupra stării de spirit, moralului, conduitei și rezultatelor în muncă, cât și a vieții personale a oamenilor.

În studiul *Modelarea rezolutivă a situațiilor conflictuale*, semnat de Pavel Mureșan, sînt prezentate două modele de analiză a situațiilor conflictuale: a) un model analitic rezolutiv al situațiilor conflictuale impersonale și b) un model descriptiv al interacțiunii comportamentale. Atunci cînd o persoană se află în conflict cu alte persoane, două dimensiuni ale răspunsului acesteia pot fi distinse: orientarea admonestării (care indică cine este cel ce poartă responsabilitatea conflictului) și strategia rezolvării conflictului. Există cinci tipuri de orientare a admonestării: 1) autoadmonestarea; 2) admonestarea altuia; 3) non-admonestare; 4) admonestare din exterior și 5) incertitudine. Pentru strategiile rezolvării conflictului se disting patru tipuri: 1) autoconcesia; 2) concesia altora; 3) non-concesia și 4) abandonarea.

Pentru explicarea și înțelegerea genezei și evoluției războaielor, privite drept conflicte dintre națiuni, se propune un model descriptiv al interacțiunii comportamentale, bazat pe ideea unei continuități în conflictul comportamental dintre părți, care se produce la diferite niveluri: individual, de grup, organizațional sau națiune-stat.

Autorul privește conflictele ca procese de dezvoltare și învățare socială negativă, ceea ce determină apariția unor sindroame de anxietate și agresivitate. Rezolvarea conflictelor trebuie să parcurgă următoarele trepte: 1) analiza și modificarea situației conflictogene; 2) desensibilizarea și reorientarea valorică a agenților conflictuali, simultan cu implementarea variantelor rezolutive optime și 3) prevenirea reactivării situației conflictuale.

Studiul, *Cercetarea psihologică în sprijinul păcii*, semnat de Ana Tucicov-Bogdan, relevă că analiza științifică a problemelor păcii și războiului implică eforturile conjugate nu numai ale specialiștilor din științele sociale și umane, ci și ale celorlalți oameni de știință din alte domenii, precum și ale factorilor socio-economici și politici direct implicați. Trebuie depuse eforturi de cercetare și de influențare psihologico-umană pentru a promova și dezvolta șansele păcii între oameni, între toate popoarele lumii. Sînt propuse orientări și direcții tematice pentru cercetările psihologice puse în slujba păcii: 1) cercetarea psihologică a distructivității sociale, a fenomenelor de agresivitate, violență, criminalitate, precum și studierea inechităților sociale, a genezei prejudecăților sociale, a conflictelor intergrupale; 2) studiul relațiilor intergrupale și identității grupurilor sociale, a imaginii unora despre ceilalți ca grup și invers (teoria echității sociale, rolul miturilor și al deosebirilor de putere în societate, statusurile inechitabile ale diferitelor grupuri sociale și comunități); 3) cercetarea unor concepte și fenomene de interacțiune umană (de exemplu investigarea reprezentărilor sociale aflate la baza proceselor de cooperare și competiție); 4) cercetările evolutiv-genetice; 5) investigațiile psihosociale pe problemele creșterii și a educației tineretului pentru pace, îndeosebi educarea spiritului cooperativ la tinerii de diferite naționalități și etnii încă de pe băncile școlii.

- În ansamblu, se poate afirma că toate lucrările cuprinse în volumul *Psihosociologia cooperării și întrajutorării umane* reușesc să pună în lumină unele dintre rezultatele recente ale cercetărilor din acest domeniu atât pe plan mondial cât și la nivelul țării noastre. Cercetarea fenomenelor și proceselor de cooperare, solidarizare la nivel planetar se impune cu atât mai mult cu cât omenirea se află astăzi la un moment de răscruce, generat de acumularea în cantități uriașe a armelor de distrugere în masă, existența conflictelor regionale armate, penuria de materii prime și resurse energetice pentru care trebuie găsite soluții alternative, poluarea mediului înconjurător. Toate acestea pun în pericol însăși existența ființei umane ca specie pe acest pământ. Pentru situația țării noastre cercetarea psihosociologică poate interveni cu soluții elaborate științific în sensul consolidării cooperării și întrajutorării dintre oameni. Studiile psihosociologice ce se vor efectua în viitor trebuie să-și îndrepte atenția spre investigarea unor fenomene și procese din domeniul educației prin mass-media, școală, familie, calitatea și etica muncii, protecția socială, cercetarea comportamentelor deviate (delincvență, criminalitate etc.), pentru a veni în sprijinul problematicilor ridicate de tranziția societății românești la o economie de piață.

ILIE SANDU